

ROLA LOKALNYCH GRUP DZIAŁANIA NA RZECZ ROZWOJU FUNKCJI TURYSTYCZNYCH WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

ROLE OF LOCAL ACTION GROUPS AND PROGRESS FUNCTION OF TOURISM IN MAZOWSZE VOIVODESHIP

Przedmiotem niniejszej refleksji jest ukazanie oddolnego zjawiska kreowania nowej jakości życia na wsi, który jest podejmowany od pięciu lat w ramach możliwości przewidzianych przez UE. Proces ten zazwyczaj bez większego zainteresowania instytucji bezpośrednio zainteresowanych rozwojem turystyki w naszym kraju próbuje kształtować m.in. lokalne inicjatywy skierowane na tworzenie nowych produktów turystycznych. Działania te są podejmowane w ramach bezzwrotnej pomocy UE dla wsparcia rozwoju obszarów wiejskich. Intencją niniejszych rozważań jest zwrócenie uwagi na te działania, jako że są one najczęściej realizowane w bardzo zamkniętych środowiskach i szerszej opinii publicznej nie są znane. Od kilku lat na terenie gmin wiejskich i miejsko-wiejskich są budowane partnerstwa obejmujące trzy sektory: samorządowy, pozarządowy oraz przedsiębiorców w celu powołania wspólnego podmiotu – lokalnej grupy działania (LGD). Intencją tego działania jest poszukiwanie szerokiej płaszczyzny współpracy do podejmowania ważnych dla regionu i społeczności lokalnej przedsięwzięć. Organizacje te w poważnym stopniu zaczynają zmieniać oblicze współczesnej wsi. Nie zawsze jednak tak się musi dziać, stąd zrodził się pomysł bliższej analizy tego zjawiska w kontekście rozwoju turystyki wiejskiej.

Turystyka wiejska umożliwia osobisty kontakt z innymi, ogranicza anonimowe przebywanie w tłumie, co ułatwia nawiązywanie wzajemnych kontaktów międzyludzkich i sprzyja powtórным przyjazdom. Główne pole działalności w zakresie turystyki wiejskiej obejmuje organizowanie i obsługę różnych form wypoczynku na wsi oraz zagospodarowanie samej miejscowości, tak aby został zachowany ład przestrzenny¹. To zagospodarowanie przestrzeni w ostatnich latach przechodzi dynamiczny proces transformacji, obserwowany głównie w zmieniających się i nadal niedostatecznych

* prof., Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

¹ Por. M. Drzewiecki, *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Warszawa 1992.

przepisach prawnych², a także w strukturze społeczno-zawodowej i ekonomicznej wsi. Obserwujemy obecnie długookresową tendencję kurczenia się funkcji produkcyjno-rolniczych tych obszarów na rzecz wzrostu funkcji o charakterze konsumpcyjnym (mieszkaniowe, kulturalne i socjalne)³, które nie zawsze jednak sprzyjają rozwojowi funkcji turystycznej⁴. Dla wielu mieszkańców miast przeprowadzka na wieś jest świadomym wyborem, a nawet symbolem awansu społecznego⁵.

Turystyka zmniejsza różnice w rozwoju kraju i regionów, może być postrzegana jako istotny mechanizm redystrybucji między rozwiniętym centrum i zazwyczaj ubogimi peryferiami⁶. Ponadto rozwój turystyki jest uznawany za czynnik modernizacyjny, który na równi z uprzemysłowieniem niesie za sobą wszystkie korzyści i straty społeczne. Nic przeto dziwnego, iż strategie opracowywane przez LGD najczęściej postrzegają swoje szanse rozwoju gospodarczego poprzez działalność turystyczną (najczęściej rozumianą jako agroturystykę lub ekoturystykę)⁷. Turystyka zmienia strukturę zawodową stałych mieszkańców i często może rozbijać tradycyjne wzory współpracy⁸. Ten aspekt budowy produktów turystycznych regionu umożliwia również dyletanckie interpretacje przeszłości⁹. Dyskusyjnie prezentują się w tej perspektywie chociażby niektóre nazwy LGD w Polsce, które powinny przecież nazywać terytorium swojego oddziaływania precyzyjnie. Ponadto można wskazać inicjatywy, które były skierowane wyłącznie na osiągnięcie efektu rzeczowego przy minimalizowaniu nakładów, w których obiektywna potrzeba dostosowania projektów do lokalnej i regionalnej specyfiki przestrzeni oraz dziedzictwa i krajobrazu kulturowego nie została zachowana. Samorządy województw często koncentrują się na wykorzystaniu środków unijnych, co za-

² W 1999 r. opracowano „Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju”, którą w 2005 roku zaktualizowano. Niemniej dokonania te w żadnym stopniu nie gwarantują w naszym kraju ochrony krajobrazu jako dobra narodowego, także obszary wiejskie nie są dostatecznie w tych dokumentach uwzględnione – por. R. Słojewski, *Obszary wiejskie w planowaniu przestrzennym gmin*, w: *Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Warszawa 2006, s. 137–146; A. Bohm, *Udane i nieudane związki ochrony krajobrazu i planowania przestrzennego w Polsce*, w: *VI Kongres Krajoznawstwa Polskiego*, z. 3, red. J. Purchla, Olsztyn 2010, s. 17–23.

³ Por. J. Wilkin, *Wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich*, w: *Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwa w perspektywie lat 2014–2020*, red. M. Kłodziński, Warszawa 2008.

⁴ A.P. Wiatrak, *Czynniki określające rozwój turystyki na obszarach wiejskich*, „Problemy Turystyki” 1995, nr 1–2, s. 16–19.

⁵ B. Fedyszak-Radziejowska, *Spoleczności wiejskie pięć lat po akcesji do UE – sukces późniejszej transformacji*, w: *Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Warszawa 2010, s. 92.

⁶ K. Koch, *O dynamicznym partnerstwie turystyki i kultury*, „Problemy Turystyki” 1995, nr 3–4, s. 51.

⁷ Por. A. Futymski, *Zamierzenia Lokalnych Grup Działania (wnioski z analiz ZSROW)*, „Leader+” 2007, nr 7, s. 7–9.

⁸ W. Bartoszewicz, *Turystyka a życie społeczne miejscowościach turystycznych*, „Problemy Turystyki” 1993, nr 2, s. 4.

⁹ Interpretacje dziedzictwa stanowiąc winny przecież główny obszar działania LGD dostrzegających szansę rozwoju wsi w turystyce. Dzięki tej metodzie rezultaty badań naukowych powinny być „przekładane” na popularny i atrakcyjny język komunikacji z odwiedzającymi region czy miejscowość turystami – por. B. Kazior, *Żywa interpretacja dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego na przykładzie ekomuzeów*, w: *Ekoturystyka i odkrywanie dziedzictwa. Zbiór dobrych praktyk*, red. D. Zaręba, Kraków 2008, s. 11–13.

zwyczaj wyklucza rewitalizację wsi „jako kompleksowego i trwałego procesu rozwojowego”¹⁰.

W lipcu 2007 r. został przyjęty Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW)¹¹. Program ten jest realizowany na terenie całego kraju. Jego idea jest skoncentrowana na podjęciu działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w ramach czterech tzw. osi priorytetowych. Najbardziej interesująca dla poniższych rozważań jest oś nr 4 – LEADER (skrót z języka francuskiego – *Liaison Entre Actions de Développement de l’Economie Rurale* – czyli powiązania między działaniami na rzecz rozwoju gospodarki wiejskiej). Poszczególne kraje UE w różnych proporcjach wydają przyznane im środki na działalność według tej metody. W niektórych krajach jest to nawet 10% i więcej (najwięcej w Irlandii Północnej – 25,7%). W Polsce przeznaczono na działania LEADER 787 mln euro, co stanowi 4,7% całego PROW na lata 2007–2013¹².

Metoda LEADER jest realizowana na terenie Unii Europejskiej od 1989 r. Intencją tego działania było najpierw opracowanie „zintegrowanych strategii lokalnego rozwoju” w kontekście ochrony środowiska¹³. Sukces tej metody doprowadził do znacznego podniesienia środków finansowych na jego realizację. Filarami tego działania są ściśle przestrzegane zasady postępowania. Charakteryzuje je podejście terytorialne, oddolne, zintegrowane oraz partnerskie, które ponadto winny być oparte na innowacyjności, decentralizacji zarządzania i finansowania oraz współpracy „siecowej”.

W latach 1994–1999 inicjatywa ta objęła blisko 1000 obszarów ówczesnej UE (co stanowiło niemal połowę wszystkich obszarów wiejskich i prawie tyleż mieszkańców wsi)¹⁴. Jeszcze w 2002 r. Komisja Europejska prezentowała stanowisko, że kraje przystępujące do UE w 2004 r. nie powinny mieć możliwości skorzystania z tej inicjatywy. Urzędnicy unijni uważali, że tak skomplikowane narzędzie jest zbyt trudne i nie warto uruchamiać go w nowych krajach, które do Unii Europejskiej miały przystąpić w środku okresu programowania 2000–2006. Podobny punkt widzenia prezentowało polskie ministerstwo rolnictwa. Działania polskich organizacji pozarządowych i wielu osób doceniających możliwości programu doprowadziły do zmiany tego stanowiska. Umożliwiono nowym krajom członkowskim skorzystanie z LEADERa w ramach sektorowych programów operacyjnych. Z możliwości tej skorzystało 6 z 10 krajów przystępujących do UE w maju 2004¹⁵. Program ten był wdrażany pilotażowo jako LEADER+ (działanie 2.7 w Sektorowym Programie Operacyjnym Rolnym na lata 2004–2006) ze skromnym budżetem – 19 mln euro¹⁶. Pierwszymi beneficjentami pomocy udzielanej

¹⁰ O tej ogólnopolskiej prawidłowości pisze R. Wilczyński, *Program odnowy wsi w Polsce, w: Polska wieś 2008...*, op. cit., s. 110, 116.

¹¹ Tekst dostępny pod adresem: www.minrol.gov.pl.

¹² U. Budzich-Szukała, *Program LEADER w Polsce – sposób na aktywizację wsi*, w: *Polska wieś 2008...*, op. cit., s. 128–129.

¹³ A. Ziomek, *Partnerstwa lokalne w Polsce – uwarunkowania i kierunki rozwoju*, w: *Pomiędzy tożsamością a skutecznością. Dobre praktyki społecznego konstruowania partnerstw lokalnych*, red. B. Skrzypczak, M. Grygorczyk, Warszawa 2009, s. 10. Od 2007 roku zrezygnowano z nie-realnego dla tych inicjatyw postulatu tworzenia „zintegrowanych strategii lokalnego rozwoju”.

¹⁴ U. Budzich-Szukała, op. cit., s. 117–119, tab. 7.1.

¹⁵ A. Hałasiewicz, *LEADER w Polsce. Wykorzystana szansa i nowe możliwości* - http://www.leaderplus.org.pl/docs/Leader_w_Polsce.pdf, 4 stycznia 2011.

¹⁶ J. Wilkin, *Sami swoi? Polscy rolnicy w Unii Europejskiej*, w: *Polska wieś 2006...*, op. cit., s. 18.

w ramach tego programu były LGD. Jednym z podstawowych warunków pozyskania przez nie środków było przygotowanie zintegrowanych strategii rozwoju danego terytorium. W ramach tego programu powstało w naszym kraju 149 LGD¹⁷. Z uwagi na bardzo krótki czas na zarejestrowanie pierwsze LGD nie zawsze mogły w pełni dostosować się do niektórych zasad tej metody¹⁸. Te uwarunkowania wpłynęły, iż obecne LGD często mają problem z zachowaniem spójności i utrzymaniem zaangażowania partnerów.

W województwie mazowieckim funkcjonuje obecnie 35 LGD (tab. 1), które obejmują 30070,85 km² i mają do dyspozycji olbrzymi potencjał ludzki – przeszło 1,7 mln osób. Należy zauważyć, że w tym województwie powołano najwięcej nowych grup i tylko w województwie małopolskim sumarycznie istnieje ich więcej (39). W programie LEADER+ funkcjonowało w województwie mazowieckim 9 LGD. Wszystkie z nich przetrwały tamten czas, przystępując do nowego programu w 2008 roku uzbrojone w doświadczenie i pierwsze podjęte inicjatywy (tab. 2). Tylko jedna LGD nieznacznie zmodyfikowała swoją nazwę ze Stowarzyszenie Rozwoju Gmin i Miast Powiatu Garwolińskiego Wspólnota Powiatowa na Stowarzyszenie Rozwoju Gmin i Miast Powiatu Garwolińskiego.

Tabela 1. LGD w województwie mazowieckim

Lp.	LGD	Terytorium	Dane kontaktowe
1.	Fundacja „Aktywni Razem”	gminy: Baruchowo, Gąbin, Gostynin, Iłów, Kowal, Kowal, Łąck, Nowy Duniów, Sanniki, Słubice i Szczawin Kościelny	www.aktywnirazem.pl
2.	Fundacja Partnerska Grupa Lokalnego Działania „Ciuchcia Krasińskich”	gminy: Chorzele, Ciechanów, Czernice Borowe, Dzierzgowo, Grudusk, Karniewo, Krasne, Krzynowłoga Mała, Ojrzeń, Opinogóra Górna, Regimin, Sońsk, Stupsk, Szydłowo, Wieczfnia Kościelna, Przasnysz	www.ciukra.pl
3.	Lokalna Grupa Działania „Natura i Kultura”	gminy: Celestynów, Karczew, Kołbiel, Osieck, Sobienie-Jeziory, Wiązowna	www.naturaikultura.pl
4.	Lokalna Grupa Działania „Zielone Mosty Narwi”	gminy: Pokrzywnica, Winnica, Zatory, Gzy, Nasielsk, Obryte, Świercze, Pomiechówek, Pułtusk	www.zielonemostynarwi.pl
5.	Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie „Razem dla Radomki”	gminy: Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów, Zakrzew	www.razemdlaradomki.pl

¹⁷ P. Ściański, M. Żak, *Oś IV PROW 2007-2013 – Lokalne Grupy Działania i Lokalne Strategie Rozwoju*, Warszawa 2009 (pdf, data pobrania 19 XII 2010), s. 3.

¹⁸ Świadczy o tym chociażby fakt, iż z wybranych 338 LGD w PROW 2007–2013 120 LGD uczestniczyło uprzednio w PP LEADER + – P. Ściański, M. Żak, op. cit., s. 4.

ROLA LOKALNYCH GRUP DZIAŁANIA NA RZECZ ROZWOJU FUNKCJI TURYSTYCZNYCH

6.	Lokalna Grupa Działania „Równiny Wołomińskiej”	gminy wiejskie: Jadów, Klembów, Poświętne, Strachówka, Zabrodzie oraz gminy miejsko-wiejskie: Tłuszcz, Wołomin i Wyszków	www.rown-wołomin.nazwa.pl
7.	Lokalna Grupa Działania „Echo Puszczy Bolimowskiej”	gminy: Bolimów, Wiskitki, Puszcza Mariańska	www.puszcza-marianska.pl
8.	Lokalna Grupa Działania „Między Wisłą a Kampinosem”	Gminy: Czosnów, Kampinos, Leoncin, Leszno, Błonie, Ożarów Mazowiecki, Stare Babice	www.lgdkampinos.pl
9.	Lokalna Grupa Działania „Warka”	teren miasta i gminy Warka	www.lgdwarka.pl
10.	Lokalna Grupa Działania „Wspólny Trakt”	gminy Kowala, Skaryszew i Wierzbica	www.wspolnytrakt.pl
11.	Lokalna Grupa Działania „Wszyscy Razem”	gminy: Gielniów, Klwów, Odrzywół, Potworów, Rusinów	www.lgdwr.pl
12.	Lokalna Grupa Działania „Zapilicze”	gminy Białobrzegi, Radzanów, Promna, Stromiec, Stara Błotnica i Wyścierzycze	www.zapilicze.pl
13.	Lokalna Grupa Działania „Zielone Sioło”	obszar 10 gmin położonych na obszarze powiatu Ostrów Mazowiecka (bez samego miasta powiatowego)	www.zielonesioło.pl
14.	Lokalna Grupa Działania „Forum Powiatu Garwolińskiego”	gminy z powiatu garwolińskiego: Borowie, Garwolin, Górzno, Maciejowice, Miastków Kościelny, Pilawa, Sobolew, Trojanów, Żelechów, Parysów	www.lgd-garwolin.pl
15.	Lokalna Grupa Działania „Gminy Nadpilicze”	Nowe Miasto nad Pilicą i Mogielnica	Brak czynnego adresu
16.	Lokalna Grupa Działania Orzyc-Narew	gminy: Czerwonka, Młynarze, Płoniawy-Bramura, Rzewnie, Szelków	www.orzyc-narew.pl
17.	Lokalna Grupa Działania Ziemi Mińskiej	gminy: Dębe Wielkie, Dobrze, Halinów, Jakubów, Mińsk, Mazowiecki, Sienica i Stanisławów	www.lgdziemiminskiej.pl
18.	Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój”	gminy: Ciepeliów, Gózd, Hża, Jastrzębia, Jedlnia-Letnisko, Kazanów, Pionki, Policzna, Przyłęk, Tczów, Zwoleń	www.dir.ppp.pl

19.	Stowarzyszenie „Kapitał-Praca-Rozwój”	gminy powiatu siedleckiego: Siedlce, Skórzec, Wiśniew i Wodynie	www.skpr.pl
20.	Stowarzyszenie „Kraina Kwitnących Sadów” Lokalna Grupa Działania	gminy powiatu grójeckiego: Belsk Duży, Błędów, Chynów, Goszczyn, Grójec, Jasieniec, Pniewy	www.kwitnacakraina.pl
21.	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Zaścianek Mazowski”	gminy Goworowo, Troszyn oraz Czerwin	www.zascianekmazowska.pl
22.	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Ziemia Chełmońskiego”	gminy Baranów, Grodzisk Mazowiecki, Mszczonów, Radziejowice, Teresin i Żabia Wola	www.lgd.aleg.pl
23.	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Przyjazne Mazowsze”	gminy Baboszewo, Dzierżążnia, Joniec, Naruszewo, Nowe Miasto, Ojrzeń, Płońsk, Sochocin, Żałoski, Raciąż Miasto i Raciąż	www.msdr.pl
24.	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Puszcza Kozienicka”	gminy Sieciechów, Garbarka, Magnuszew, Grabów nad Pilicą, Głowaczów, Gniewoszków oraz Kozienice	www.lgdkozienice.pl
25.	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Razem dla Rozwoju”	gminy Bodzanów, Bulkowo i Radzanowo	www.razem-dla-rozwoju.pl
26.	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Sierpeckie Partnerstwo”	gminy: Mochowo, Gozdowo, Szczutowo, Rościszewo, Sierpc, Zawidz	www.lgdsp.pl
27.	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Zielone Sąsiedztwo”	miasto Podkowa Leśna i gmina Brwinów	www.zielonesasiedztwo.org.pl
28.	Stowarzyszenie Rozwoju Gmin i Miast Powiatu Garwolińskiego	miasta Garwolina i Łaskarzewa oraz gminy Borowia, Garwolina, Górzna, Łaskarzewa, Maciejowic, Miastkowa Kościelnego, Parysowa, Pilawy, Sobolewa, Trojanowa, Wilgi, Żelechowa	www.wspolnota.garwolin.pl
29.	Stowarzyszenie Rozwoju Gmin Tarczyn, Prażmów – Lokalna Grupa Działania	gminy Tarczyn, Prażmów i Góra Kalwaria	www.lgd-tp.pl

ROLA LOKALNYCH GRUP DZIAŁANIA NA RZECZ ROZWOJU FUNKCJI TURYSTYCZNYCH

30.	Stowarzyszenie Rozwoju Ziemi Płockiej	gminy Brudzeń Duży, Stara Biała, Bielsk, Drobin, Słupno, Starożreby	www.lgdbielsk.pl
31.	Stowarzyszenie Rozwoju Ziemi Szydłowieckiej	gminy Chlewiska, Jastrząb, Mirów, Orońsko, Szydłowiec	www.leader.szydlowiec.org.pl
32.	Stowarzyszenie Społecznej Samopomocy – Lokalna Grupa Działania	12 gmin województwa mazowieckiego: Biezuń, Glińnojeck, Kuczborck, Lipowiec Kościelny, Lubowidz, Lutocin, Radzanów, Siemiątkowo, Strzegowo, Szreńsk, Wiśniewo, Żurmin i jedną gminę województwa warmińsko-mazurskiego: Lidzbark	www.ssslgd.pl/index.htm
33.	Stowarzyszenie – Lokalna Grupa Działania „Bądźmy Razem”	gminy: Łochów, Korytnica i Stoczek	www.lgdbadzyrazem.pl
34.	Związek Stowarzyszeń „Kurpsie Razem”	gminy Baranowo, Czarnia, Jednorozec, Kadzidło, Lelis, Łyse, Myszyniec, Olszewo-Borki	www.kurpsierazem.eu
35.	Związek Stowarzyszeń „Partnerstwo Zalewu Zegrzyńskiego”	gminy powiatu legionowskiego: Jabłonna, Nieporęt, Serock, Wieliszew oraz gminy powiatu wołomińskiego: Dąbrówka i Radzimin	www.partnerstwozalewu.org.pl

Źródło: analiza stron internetowych przeprowadzona w styczniu 2011 roku.

Tabela 2. Obecne LGD w województwie mazowieckim zarejestrowane w 2006 roku

Lp.	LGD
1.	Fundacja „Aktywni Razem”
2.	Związek Stowarzyszeń „Kurpsie Razem”
3.	Fundacja Partnerska Grupa Lokalnego Działania „Ciuchcia Krasieńskich”
4.	Związek Stowarzyszeń „Partnerstwo Zalewu Zegrzyńskiego”
5.	Stowarzyszenie Rozwoju Ziemi Płockiej
6.	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Razem dla Rozwoju”
7.	Stowarzyszenie „Kapitał – Praca – Rozwój”
8.	Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój”

Źródło: na podstawie „Leader+” 2007, nr 3, s. 14.

Ważną cechą prezentowanej metody jest tzw. „podejście partnerskie” przedstawicieli sektora publicznego, społecznego i gospodarczego¹⁹. Sprzyja to zwiększaniu zaangażowania uczestników oraz sprzyja pomyślnej jej realizacji, szczególnie na szczeblu lokalnym²⁰. Celem tak rozumianego działania – poprzez aktywizację mieszkańców – jest budowanie kapitału społecznego oraz przyczynianie się do powstawania nowych miejsc pracy poprzez pośrednie włączenia LGD w system zarządzania danym obszarem²¹. Inicjatywy skierowane na rozwój wybranych obszarów wiejskich nadal jednak napotykają ograniczenia, głównie związane z zanikiem społecznych więzi z najbliższym otoczeniem, utratą miejsc historycznych, a często także brakiem właściwych gospodarzy zarządzających gminami i sołectwami²².

Kluczowym zadaniem LGD jest przygotowanie lokalnej strategii rozwoju, która stanowi najważniejszy dokument wytyczający kierunki rozwoju obszaru objętego działaniem i konieczny do uzyskania dofinansowania. Członkowie grupy powinni traktować go jako wspólnie uzgodniony program działania i przyjąć na siebie odpowiedzialność za jego urzeczywistnienie. Strategia jest ponadto dokumentem adresowanym do całej społeczności lokalnej, gdyż wiele zawartych w niej działań ma związek ze wspieraniem aktywności gospodarczej i społecznej mieszkańców obszaru bądź organizacji i firm działających na obszarze objętym strategią.

W ramach zapisów ustawowych jest przyznawana pomoc finansowa dla LGD w formie corocznych budżetów. Powodzenie tych przedsięwzięć uzależnione jest od akceptacji jej założeń przez społeczność lokalną, która powinna się z nimi identyfikować²³. Czynnikiem budującym tożsamość takiego partnerstwa jest więź społeczna, czyli poczucie wspólnoty wartości i interesów²⁴. Dobrze oddaje tę prawdę znany animator wsi tematycznych Waclaw Idziak: „Autentyczne partnerstwa rodzą się w działaniu, wzrastają stopniowo, zaczynając od działań na mniejszą skalę, dojrzewają do większych zadań. Miarą ich efektywności są wymierne, konkretne rezultaty. Ich skład i struktura nie są odgórnie dekretowane. [...] można stwierdzić, że niektóre z nich [tj. LGD – przyp. J.H.] tworzone były odgórnie, należą do nich pojedynczy reprezentanci

¹⁹ Rozporządzenie Rady Europy 1698/2005 z dnia 5 września 2005 roku.

²⁰ K. Wasielewski, *Program LEADER+ – szansą czy tylko nadzieją na aktywizację polskiej wsi?*, w: *Proces demarginalizacji polskiej wsi. Programy pomocowe, liderzy, elity i organizacje pozarządowe. Raport Instytutu Spraw Publicznych*, red. B. Fedyszak-Radziejowska, Warszawa 2005; Z. Orzech, *Szanse rozwoju obszarów wiejskich poprzez Lokalne Grupy Działania*, w: *Kulturowe wartości Wzniesień Elbląskich w perspektywie Gminy Milejewo*, red. J. Hochleitner, W. Moska, Elbląg 2008, s. 103–112. Por. także: *Tworzenie partnerstw lokalnych i ich sieci na obszarach wiejskich. Doświadczenie z funkcjonowania programu LEADER w Polsce w latach 2004–2009*, red. K. Wasielewski, Bydgoszcz 2009.

²¹ J. Hochleitner, *Aktywność społeczności lokalnej na rzecz kreowania nowych produktów i infrastruktury turystycznej*, w: *Wpływ organizacji pozarządowych na rozwój lokalny*, red. A. Jachimowicz, Elbląg 2009, s. 30–32.

²² I. Miedzińska, *Krajobraz w podróży – między identyfikacją a kreacją*, w: *Współczesne podróże kulturowe*, red. M. Kazimierczak, Poznań 2010, s. 253.

²³ M. Słodowa-Helpa, *Warunki i czynniki rozwoju turystyki w gminie*, „Problemy Turystyki” 2002, nr 3–4, s. 8; W. Goszczyński, *Zaufanie w programie LEADER. O społecznych czynnikach rozwoju obszarów wiejskich*, „Leader+” 2008, nr 5, s. 17.

²⁴ B. Skrzypczak, *W poszukiwaniu społeczno-edukacyjnej metodologii badania partnerstw lokalnych*, w: *Pomiędzy tożsamością a skutecznością...*, s. 25.

wsi. Dotychczasowa aktywność części z tych partnerstw koncentruje się wokół planowania i szkoleń”²⁵.

Samorząd lokalny powinien być liderem w zakresie inspirowania i rozwoju funkcji turystycznych na zarządzanym przez siebie terytorium oraz odegrać rolę koordynatora działań na wielu płaszczyznach²⁶. Gminy mają przecież decydujący wpływ na kształtowanie przestrzeni geograficznej, sposób zarządzania środowiskiem i tworzenie nowego modelu życia²⁷. Obserwujemy często biernie postawy władz samorządowych, ograniczające się tylko do wskazywania pewnych kierunków rozwoju i pożądanых działań²⁸. Świadczą o tym chociażby strategie, które nie mają charakteru obligatoryjnego i zazwyczaj stanowią dokument programowy stworzony wyłącznie w celu wykorzystania funduszy strukturalnych²⁹.

Ważnym partnerem dla samorządów są organizacje pozarządowe, które nie zawsze są traktowane jako poważny zasób w działaniach na rzecz rozwoju lokalnego. Ta sytuacja znacznie zaczyna się zmieniać obecnie po przystąpieniu Polski do UE, wzrosła bowiem ich rola w ciałach konsultacyjnych i doradczych. Ponadto w 2004 roku weszła w życie ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie³⁰, regulująca m.in. kwestie współpracy tych partnerów. Z niej wynika np. obowiązek uchwalania w porozumieniu z organizacjami tzw. programu współpracy.

LGD mogą być traktowane przez uczestniczących w projekcie uczestników jako stosunkowo prosta możliwość zrealizowania własnych celów przez grupy towarzyskie, stając się – jak dobrze tę prawidłowość zauważa Piotr Henzler – „luźnym związkiem przedstawicieli instytucji, którzy prą do szybkiego zrealizowania celu, pomijając bardzo ważną kwestię tworzenia sieci współpracy, nawiązywania głębszych relacji czy ustalania norm i wartości”³¹. Istotną wydaje się w tego rodzaju współpracy wrażliwość uczestników na kontekst kulturowy, który zabezpiecza przed niebezpieczeństwem tzw. „inwazji kulturowej”, polegającej na tym, że grupa rządząca, korzystając z atrybutu siły, narzuca grupie swoje wzorce i wartości³².

²⁵ W. Idziak, *Wymyślić wieś od nowa. Wioski tematyczne*, Koszalin 2008, s. 133.

²⁶ M. Słodowa-Helpa, op. cit., s. 10.

²⁷ Por. J. Regulski, *Samorząd III Rzeczypospolitej. Koncepcje i realizacja*, Warszawa 2000.

²⁸ Dobrym przykładem jest tu liczba kwatery agroturystycznych (M. Błąd, *Dywersyfikacja ekonomiczna wsi*, w: *Polska wieś 2006...*, op. cit., s. 84), choć samorządy do dziś w tym zakresie nie potrafią stymulować ani wspierać tej prywatnej inicjatywy rolników.

²⁹ R. Słojewski, *Rola strategii społeczno-gospodarczego rozwoju w systemie planowania gmin. Podstawy teoretyczne i formułowanie zasad w praktyce. Ewolucja planowania przestrzennego w związku z wejściem Polski do Unii Europejskiej*, Wrocław–Szczecin 2004.

³⁰ Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873.

³¹ P. Henzler, *Partnerstwo to ludzie. O czym nie można zapomnieć, planując pracę partnerską*, w: *Pomiędzy tożsamością a skutecznością...*, op. cit., s. 17. Por. interesujące spostrzeżenia: P. Gliński, *Style działania organizacji pozarządowych w Polsce. Grupy interesów czy pożytku publicznego*, Warszawa 2006; R. Drodzowski, *Spontaniczny demontaż idei dobra wspólnego*, w: *Co nas łączy, co nas dzieli?*, red. J. Mucha, E. Narkiewicz-Niedbalec, M. Zielińska, Zielona Góra 2008, s. 101–118.

³² „Inwazja kulturowa” została opisana już w literaturze specjalistycznej przez P. Freirego w 1972 roku – B. Skrzypczak, op. cit., s. 25. Pierwsze socjologiczne analizy LGD w Polsce wskazują zjawisko tzw. klientelizmu „polegającego na uznaniu jednej grupy za uprzywilejowanego lub nawet wyłącznego reprezentanta danego sektora” – W. Knieć, *Władza w LGD*, „Leader+” 2007, nr 4, s. 18.

W tej perspektywie warto zastanowić się nad możliwością podejmowania za pośrednictwem LGD trwałych przedsięwzięć turystycznych, które w lokalnych strategiach znajdują znaczącą pozycję. Od kilkunastu lat organizacje pozarządowe skutecznie podejmują takie przedsięwzięcia. Częściej, zdaje się, urzędnicy również dostrzegają ten potencjał. Myślę, że to zjawisko także jest poddawane pewnej refleksji przez polityków. Chodzi o wybieranie działań, które są skierowane na zdynamiczowanie ruchu turystycznego, co podkreśla silnie PROW na lata 2007–2013, kładąc nacisk na promocję turystyki, ochronę dziedzictwa kulturowego, wytwarzanie i sprzedaż produktów regionalnych³³.

W ramach osi LEADER dofinansowane mogą być następujące działania:

– **wdrażanie lokalnych strategii rozwoju**, które przyczyniają się do poprawy jakości życia lub zróżnicowania działalności gospodarczej – tzw. „małe projekty” obejmujące m.in.:

- podnoszenie świadomości mieszkańców,
- promocję lokalnej twórczości ludowej, kulturalnej i artystycznej,
- kultywowanie miejscowych tradycji, obrzędów i zwyczajów oraz kultywowanie tradycyjnych zawodów i rzemiosła,
- rozwój agroturystyki i turystyki,
- budowę/odbudowę małej infrastruktury turystycznej,
- zachowanie lub odtworzenie, zabezpieczenie i oznakowanie cennego dziedzictwa przyrodniczego i krajobrazowego ze szczególnym wskazaniem na obszary chronione,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego,
- odnawianie, uporządkowanie i oznakowanie prywatnych budynków i obiektów charakterystycznych dla budownictwa i krajobrazu danego regionu,
- inicjowanie powstawania, rozwoju, przetwarzania, wprowadzenia na rynek produktów i usług bazujących na lokalnych zasobach,

– **wdrażanie projektów współpracy** – LGD może ubiegać się o pomoc finansową na realizację projektów współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej, w które mogą być zaangażowani partnerzy działający na obszarach wiejskich krajów członkowskich, jak również *spoza Unii Europejskiej*,

– **nabywanie umiejętności i aktywizacja** – pomoc w ramach tego działania skierowana jest do lokalnej grupy działania w celu zapewnienia sprawności i efektywności jej pracy oraz doskonalenia zawodowego osób zaangażowanych we wdrażanie lokalnej strategii rozwoju (LSR).

Na podstawie art. 15 ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich LGD może prowadzić działalność gospodarczą w zakresie określonym w statucie. Treść tego artykułu oznacza, iż w przeciwieństwie do stowarzyszenia działającego tylko na podstawie Prawa o stowarzyszeniach LGD musi wymienić w swoim statucie rodzaje prowadzonej działalności gospodarczej. Należy zauważyć, iż ta działalność ma służyć realizacji LSR, a nie szeroko pojętych celów statutowych. Najpraktyczniejszą metodą określenia rodzajów prowadzonej działalności jest wprowadzenie do odpowiedniego paragrafu statutu LGD określeń pochodzących z Polskiej Klasyfikacji Działalności wraz z odpowiednią numeracją. Zapis ten musi być zgodny ze zgłoszeniem do

³³ M. Błąd, op. cit., s. 86.

ewidencji działalności gospodarczej. Swoje cele stowarzyszenie może realizować poprzez np. wydawanie książek, gazet, czasopism i wydawnictw periodycznych, działalność biur podróży, agencji podróży, biur turystycznych, prowadzenie prac badawczo-rozwojowych w dziedzinie nauk o ziemi, działalność związaną z organizowaniem targów i wystaw itd. Właściwie przygotowana LSR umożliwi zdefiniowanie wskazanych obszarów i form aktywności, a także może ograniczyć zastrzeżenie o zaangażowaniu się wielu liderów w LGD jedynie ze względu na możliwość realizacji własnej biznesowej bądź politycznej działalności.

Jedną z najważniejszych cech wyróżniających partnerstwa tworzone w ramach podejścia LEADER jest ich związek z terytorium. W wypadku LGD obszar ten nie zawsze pokrywa się z podziałem administracyjnym, dlatego potrzebne jest określenie zasięgu terytorialnego LGD oraz wskazanie uwarunkowań geograficznych, przyrodniczych i innych, które stanowią o specyfice danego obszaru³⁴. W ramach tego podejścia dąży się do objęcia działaniem LGD obszarów charakteryzujących się wspólną tożsamością, więzami, które łączą poszczególne miejscowości i z którymi identyfikują się mieszkańcy. Ten obszar zagospodarowywania świadomości społecznej wymaga przemyślanych inicjatyw samych liderów LGD. Często terytoria LGD pokrywają się z kraniami geograficznymi, które nadają im określony charakter. Dostęp poszczególnych LGD do walorów przyrodniczych wymaga umiejętnego ich wykorzystania oraz perspektywicznego myślenia. Znalezienie wspólnej nici porozumienia pomiędzy liderami gminnymi i powiatowymi może decydować o utworzeniu większej bądź mniejszej struktury LGD. Połączenie potencjałów poszczególnych gmin w jedną całość ma na celu skuteczniejsze osiągnięcie zaplanowanych zamierzeń. Chodzi o wykreowanie spójnego obszaru recepcji turystycznej (miejscowość, ich grupa czy cały region) posiadającego takie walory i zagospodarowanie turystyczne, że postrzegany może być przez turystów jako odrębna i jednolita całość³⁵. Istotne jest, aby na tym obszarze funkcjonował podmiot zarządzający rozwojem turystyki.

To ustawowe ograniczenie LGD budzi wątpliwości, jak zauważa Wacław Idziak: „Ograniczenie partnerstwa do wymiaru terytorialnego, jak w programie LEADER+, to stanowczo za mało. Szczególnie wtedy, kiedy region nie dysponuje odpowiednim potencjałem rozwojowym”³⁶. W innym miejscu ten autor zauważa, iż ograniczenie to może mieć wpływ na kreowanie marki produktu i sugeruje – jako wskazany – przynajmniej obszar powiatu³⁷. Podjęcie przez kolejne zarządy LGD zaplanowanych przedsięwzięć szybko uświadomi potrzebę skonstruowania nowych, bardziej wpisanych w potrzeby społeczne strategii. Warto będzie wówczas przemyśleć działania zmierzające do pozyskania partnerów w sąsiednich LGD, np. w celu podjęcia ponadlokalnych przedsięwzięć inwestycyjnych³⁸.

³⁴ Ten walor tworzenia LGD umożliwiał częściową korektę ostatniego podziału administracyjnego Polski, która była wielokrotnie krytycznie oceniana – por. A. Piskozub, *My od Królewskich Prus...*, „Mrągowskie Studia Humanistyczne” 2000, t. 2, s. 71–78.

³⁵ M. Żemła, *Marketingowy profil strategiczny obszaru recepcji turystycznej*, „Folia Turistica” 2004, nr 15, s. 29.

³⁶ W. Idziak, *Specjalizacja tematyczna wsi i turystyka*, w: *Kultura i turystyka – razem, ale jak?*, red. A. Stasiak, Łódź 2009, s. 135.

³⁷ W. Idziak, *Wymyślić wieś...*, s. 105.

³⁸ M. Słodowa-Helpa, op. cit., s. 18. W tym celu można w niektórych sytuacjach skorzystać z już istniejących struktur międzygminnych związków. Na koniec 2004 roku obejmowały one 59%

Potencjał ten należy nadal rozpoznawać i pogłębiać w poszczególnych LGD, gdyż stanowi on o rozwoju. Dla tej analizy posłużę się badaniami nad krajobrazem. Każdy człowiek, doświadczając krajobrazu, dostrzega nie tylko przyrodę, ale także ślady działalności człowieka w dziejach³⁹. Warto zauważyć, iż krajobraz jest traktowany w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej z 2000 r. jako dobro, które powinno podlegać opiece dla osiągnięcia „[...] trwałego i zrównoważonego rozwoju opartego na zrównoważonych i harmonijnych relacjach pomiędzy potrzebami społecznymi, działalnością gospodarczą i środowiskiem”⁴⁰.

Przygotowanie atrakcyjnej oferty dla turystów wiąże się z koniecznością optymalnego wykorzystania potencjału, jaki ma dany obszar recepcyjny⁴¹. Postulowanym więc rozwiązaniem jest, aby strategię rozwoju – nie tylko gmin czy LGD – były efektem współpracy przedstawicieli mieszkańców, władz i ekspertów różnych dziedzin nauki⁴². Ten postulat należy kojarzyć z tendencją we współczesnym ruchu turystycznym, która przedkłada autentyczne doznania nad bezmyślną rozrywkę. Dziś turyści poszukują lokalnych kultur i tradycyjnych społeczności. Świadome tego są rządy wielu państw europejskich, co znajduje odzwierciedlenie w strategiach Komisji Europejskiej⁴³.

Dynamiczny rozwój turystyki współcześnie jest wywołany m.in. niemożliwością zaspokojenia w miejscu zamieszkania niektórych potrzeb wypoczynkowych oraz poznawczych⁴⁴. Niestety dość powszechne są postawy decydentów skoncentrowane na marginalizowaniu potrzeb rolnictwa w funkcjonowaniu wsi, czy podejmowane są takie formy przekształcania wsi, iż rolnicze korzenie struktury przestrzennej, architektury i kultury wsi przestają być widoczne⁴⁵. Na szczęście wspólna polityka rolna UE sprzyja „odkrywaniu” wielofunkcyjności rolnictwa, czego przejawem jest omawiany program LEADER.

Podejście LEADER nie może rozwiązać wszystkich problemów wsi, wiele kwestii wymaga rozwiązania na poziomie ogólnokrajowym, a także regionalnym. Organem pełniącym nadzór nad LGD jest marszałek województwa. Pełniąc ten nadzór, marszałek uczestniczy w procesie jej rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym. Tu istnieje realna możliwość stworzenia pewnej formy koordynacji na poziomie województwa tworzenia spójnych strategii działania, umożliwiającym zwłaszcza bezpośrednio sąsiednim LGD podejmowania wspólnych inicjatyw.

Liderzy skupieni w LGD mają ogromną szansę zmienić obraz polskiej wsi, nie tylko w wymiarze ekonomicznym, ale przede wszystkim społecznym, rozbudzając coraz to nowe pola aktywności i kreatywności społeczeństwa obywatelskiego. Nie mam

gmin ogółem, z których większa część jest aktywna, o czym świadczą złożone sprawozdania finansowe – A. Czudec, *Wieś samorządowa*, w: *Polska wieś 2006...*, op. cit., s. 96.

³⁹ A. Krzymowska-Kostrowicka, *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Warszawa 1997.

⁴⁰ Dz.U. z dnia 29 stycznia 2006 r.

⁴¹ J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznanie świata*, Łódź 2002, s. 31.

⁴² M. Karczewska, *Aktywność samorządów terytorialnych jako czynnika stymulującego rozwój agroturystyki*, „Problemy Turystyki” 2004, nr 3–4, s. 97.

⁴³ M. Nowacki, *Rola interpretacji dziedzictwa w zarządzaniu atrakcjami krajoznawczymi*, „Problemy Turystyki” 2000, nr 3–4, s. 35–36.

⁴⁴ A. Niezgoda, *Znaczenie obiektu noclegowego w motywacjach podróży i postrzeganiu atrakcyjności turystycznej miejsca docelowego*, „Problemy Turystyki” 1998, nr 1–2, s. 22.

⁴⁵ J. Wilkin, *Wprowadzenie: Samoorganizacja i żywienie społeczno-gospodarcze na wsi. Przegląd najważniejszych zjawisk*, w: *Polska wieś 2008...*, op. cit., s. 95.

wątpliwości, iż opisywane struktury organizacyjne poprzez stosowanie właściwej metodologii działania mogą skutecznie realizować postęp cywilizacyjny, tak potrzebny społecznościom wiejskim dziś. Andrzej Hałasiewicz zauważał w 2008 roku potrzebę ciągłego doskonalenia „metod transparentnego, jawnego działania i podejmowania decyzji według jasnych, przestrzeganych zasad. Nieustannej pracy wymaga dobre komunikowanie się ze społecznością lokalną. O możliwościach stwarzanych przez to omawiane narzędzie powinni wiedzieć wszyscy potencjalnie zainteresowani. Władze LGD muszą być przygotowane do publicznego uzasadniania swoich decyzji i powinny być przygotowane na krytykę. Najlepsze rozwiązania i decyzje powstają w procesie dialogu, a taki dialog daje szansę na budowanie świadomości współuczestnictwa i współodpowiedzialności za podejmowane decyzje”⁴⁶. Od ich determinacji, umiejętności budowania płaszczyzn współpracy i więzi partnerskich zależeć będzie sukces w realizacji przyjętej lokalnej strategii rozwoju, a w konsekwencji wykorzystanie historycznej szansy, która otwiera się dla wielu wiejskich obszarów w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

- Bańka A. 2002.** *Spoleczna psychologia środowiska*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Bartoszewicz W. 1993.** *Turystyka a życie społeczne miejscowościach turystycznych*, „Problemy Turystyki”, nr 2.
- Bogdanowski J. 1994.** *Droga od percepcji do kształtowania krajobrazu*. „Zeszyty Naukowe Instytutu Ekologii PAN”, t. 9.
- Drzewiecki M. 1992.** *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Fedyszak-Radziejowska B. 2005.** *Proces demarginalizacji polskiej wsi. Programy pomocowe, liderzy, elity i organizacje pozarządowe. Raport Instytutu Spraw Publicznych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Dziedzic E. (red.) 2010.** *Regionalne badania konsumentów usług turystycznych*, POT, Warszawa.
- Futymski A. 2007.** *Zamierzenia Lokalnych Grup Działania (wnioski z analiz ZSROW)*, „Leader+”, nr 7.
- Goszczyński W. 2008.** *Zaufanie w programie LEADER. O społecznych czynnikach rozwoju obszarów wiejskich*, „Leader+” nr 5.
- Gliński P. 2006.** *Style działania organizacji pozarządowych w Polsce. Grupy interesów czy pożytku publicznego*, IFIS PAN, Warszawa.
- Hochleitner J., Moska W. (red.) 2008.** *Kulturowe wartości Wzniesień Elbląskich w perspektywie Gminy Milejewo*, PTTK o. Elbląg, Elbląg.
- Idziak W. 2008.** *Wymyślić wieś od nowa. Wioski tematyczne*, Fundacja Wspomagania Wsi, Koszalińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Stowarzyszenie Hobbiton, Stowarzyszenie SOSW i Wsi Podgórci, Fundacja Odnowy Wsi, Koszalin.
- Jachimowicz A. 2009.** *Wpływ organizacji pozarządowych na rozwój lokalny*, Elbląskie Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Pozarządowych, Elbląg.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. 2002.** *Produkt turystyczny albo jak organizować poznanie świata*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.

⁴⁶ A. Hałasiewicz, op. cit.

- Karczewska M. 2004.** *Aktywność samorządów terytorialnych jako czynnika stymulującego rozwój agroturystyki*, „Problemy Turystyki”, nr 3–4.
- Kazimierzczak M. (red.) 2010.** *Współczesne podróże kulturowe*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego, Poznań.
- Kłodziński M. (red.) 2008.** *Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwa w perspektywie lat 2014–2020*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Knieć W. 2007.** *Władza w LGD*, „Leader+”, nr 4.
- Koch K. 1995.** *O dynamicznym partnerstwie turystyki i kultury*, „Problemy Turystyki”, nr 3–4.
- Krzyszowska-Kostrowicka A. 1997.** *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Łojewski R. 2004.** *Rola strategii społeczno-gospodarczego rozwoju w systemie planowania gmin. Podstawy teoretyczne i formułowanie zasad w praktyce. Ewolucja planowania przestrzennego w związku z wejściem Polski do Unii Europejskiej*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Wrocław–Szczecin.
- Majewski J. 2008.** *Tworzymy produkt turystyczny*, „Leader+”, nr 6.
- Miedzińska I. 2007.** *Krajobraz kulturowy jako czynnik rozwoju zrównoważonego obszarów wiejskich*, „Folia Universitatis Agriculturae Stetinensis – Oeconomica”, t. 49.
- Mucha J., Narkiewicz-Niedbalec E., Zielińska M. 2008.** *Co nas łączy, co nas dzieli?*. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra.
- Nieżgoda A. 1998.** *Znaczenie obiektu noclegowego w motywacjach podróży i postrzeganiu atrakcyjności turystycznej miejsca docelowego*, „Problemy Turystyki”, nr 1–2.
- Nowacki M. 2000.** *Rola interpretacji dziedzictwa w zarządzaniu atrakcjami krajoznawczymi*, „Problemy Turystyki”, nr 3–4.
- Piskozub A. 2000.** *My od Królewskich Prus...* „Mrągowskie Studia Humanistyczne”, t. 2.
- Purchla J. (red.) 2010.** *VI Kongres Krajoznawstwa Polskiego*, z. 3, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Olsztyn.
- Regulski J. 2000.** *Samorząd III Rzeczypospolitej. Koncepcje i realizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Russak G. 2007.** *Turystyczny produkt lokalny na obszarach wiejskich*, „Leader+”, nr 2.
- Skrzypczak B., Gregorczyk M. 2009.** *Pomiędzy tożsamością a skutecznością. Dobre praktyki społecznego konstruowania partnerstw lokalnych*, Stowarzyszenie CAL Instytut Studiów Edukacyjno-Społecznych im. Heleny Radlińskiej, Warszawa.
- Ślodowa-Helpa M. 2002.** *Warunki i czynniki rozwoju turystyki w gminie*, „Problemy Turystyki”, nr 3–4.
- Stasiak A. (red.) 2009.** *Kultura i turystyka – razem, ale jak?*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi, Łódź.
- Wasielowski K. (red.) 2009.** *Tworzenie partnerstw lokalnych i ich sieci na obszarach wiejskich. Doświadczenie z funkcjonowania programu LEADER w Polsce w latach 2004–2009*, Wyższa Szkoła Gospodarki, Bydgoszcz.
- Wiatrak A.P. 1995.** *Czynniki określające rozwój turystyki na obszarach wiejskich*, „Problemy Turystyki”, nr 1–2.
- Wilkin J., Nurzyńska I. (red.) 2006.** *Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

- Wilkin J., Nurzyńska I. (red.) 2008.** *Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Wilkin J., Nurzyńska I. (red.) 2010.** *Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Zaręba D. (red.) 2008.** *Ekoturystyka i odkrywanie dziedzictwa. Zbiór dobrych praktyk*, Fundusz Partnerstwa i Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.
- Żemła M. 2004.** *Marketingowy profil strategiczny obszaru recepcji turystycznej*, „Folia Turistica”, nr 15.

STRESZCZENIE

Głównym celem niniejszego artykułu jest prezentacja koncepcji regionalnej promocji turystycznej lokalnych strategii na terytorium Mazowsza. Rozważania prezentują innowacyjną formułę (*leader*) promocji regionalnych wiejskich atrakcji turystycznych.

SŁOWA KLUCZOWE: działalność promocyjna, strategia, tradycja regionalna, rozwój ekonomiczny regionu, środowisko naturalne

SUMMARY

The main purpose of his paper is to show the concept of the regional promotion of local strategies of tourism in Mazowsze area. The material presents an innovative formula (*leader*) of promoting the region's tourist rural attractions.

KEYWORDS: promotional campaign, strategy, regional tradition, economic development region, the natural environment

